

Веселин Иванов (*България, Варна*)

**БЕЛЕЖКИ ПО ТОПОНИМИЯТА НА ВАРНЕНСКО.
1. ЗА ПРОИЗХОДА И ЗНАЧЕНИЕТО НА ГАЛАТА**

Поводът за настоящата работа е незначителен на пръв поглед – в разговора в едно купе на бързия влак от Варна за София стана въпрос и за произхода и значението на името на варненския квартал *Галата*. Искам да изложа своето мнение по тези два не само свързани, а наистина преплетени въпроса, най-вече защото ми се стори, че неколцина от спътниците ми проявиха склонност да приемат едно мнение за мен не само ново, а както се надявам да докажа – напълно неоснователно, за да не употребя по-силната дума – абсурдно, и на второ място – защото си давам сметка, че ние, българите, често възприемаме и най-невероятни разкази за нашето минало, стига те да излизат от устата на чужденец или отроден българин. Като доказателство мога да приведа факта, че и до днес в масовото съзнание на българина, възпитано от българските учебници, книги и филми, битува издигнатата от агента на австроунгарското правителство в Княжество България Константин Иречек версия за това как кан Борис Първи изклал до крак дванадесет разбунтували се против приемането на християнството български рода. Тази версия неведнъж е използвана като доказателство за извечната, вродената кръвожадност на българите. Кой български учен ще се осмели да се изправи срещу авторитета на автора на първата научна „История на българите”, като напише, че д-р К. Иречек е прочел твърде тенденциозно историческия извор, че всъщност са били екзекутирани само старейшините на родовете и техните синове, защото са посегнали на властта на своя владетел, като се разбунтували против набеязаната и осъществявана от него политическа програма за овладя-

ване на византийския Запад, а приемането на християнството е първата или поне една от първите точки от тази програма?

Освен това ми се струва, че в известните ми съчинения, в които става дума и за произхода и значението на местното име *Галата* и в частност за името на варненския квартал „Галата”, тези въпроси не са поставени напълно правилно, а разглеждането им не е доведено докрай.

Третата причина да напиша настоящите бележки е желанието ми да съобщя няколко местни имена от землището на квартала (по-точно – на селото), които не фигурират в познатите ми публикации и са в подкрепа на застъпването от мен разбиране за произхода на местното име Галата (в България, край Варненския залив). Някои от тези сведения извлякох от записките на моя баща, други издирих лично.

Не съм филолог по образование и поради това не мога да доловя и обясня всички връзки между забелязаните езикови факти, както и корените на тези факти, но ми се струва, че поне в повечето случаи те са във от съмнение. Наред с това трябва да изразя своето убеждение, че са малко перспективни опитите за тълкуване на местно или селищно име, без да се познава ако не добре, поне в общи черти миналото на съответното селище.

Минута преди потеглянето на влака зае мястото си пълничък задъхан мъж към петдесетте. На едва ли не задължителния въпрос „накъде”, отговори, че ще пътува до Левски, после щял да се върне в Търговище, а оттам с отбивания в още няколко града „ще гони Истанбул”. Представи се като Раиф Тахир и словоохотливо разказа, че бил роден в Русе, вече двадесетина години живеел в Истанбул и сега „пътува по търговията си”. По повод на похвалите за отличния му български език (в който се забелязваха особеностите на североизточните говори) той отбеляза със самочувствие, че работата му изисква да знае добре и книжовния турски език, наред с особеностите на говорените в Истанбул и в България турски наречия.

В завързалия се общ разговор главата на семейството „софиянци от първо поколение” се похвали, че имал къща там, където трябвало да се дуелират героите на Иван Вазов – в Лозенец или както се казвало по онова далечно време – на *Курубаглар*. Аз си позволих да отбележа, че варненци определяме дълтъг и сложен маршрут с шеговития израз „за *Галата през Златните (пясъци)*”. Като че ли от тези шеги взе повод г-н Тахир и ни в клин, ни в ръкав заяви, че и *Галата* било турско име. То идвало от съществителното име *galat* със значение ‘езикова грешка’ и ‘неправилен израз’ и участвало например в израза *galat etmek* със значение ‘говоря чужд (немайчин) език с грешки’ и ‘лошо говоря чужд (немайчин) език’. Местното име Галата произлизало от посоченото съществително, като българите добавили окончанието за женски род, защото на български език думата *грешка* е от женски род. Значението на това име било ‘село, чиито жители говорят турски език с много грешки’. Позова се на книга, написана от професор Арнаутлу от Анадолския университет. Спомена още, че с посочения израз образовани турци характеризирали турския език, говорен от младежите от Азербайджан, изпратени да получат образование в турски училища и университети.

Възразих – казах, че името е гръцко и е известно доста време преди османските турци да се появят на Балканите, че името *Галата* се среща в редица исторически извори и се чете на няколко десетки късносредновековни карти, както и че и до ден днешен един квартал в Истанбул се нарича Галата. Казах още, че единственото вярно твърдение в пледоарията на г-н Тахир е за турския език като пазарен език на повечето варненци чак до двадесетте години на миналия век, и признах, че неговите познания по турски език значително надвишават моите. Моята суховата аргументация обаче не хвана място, спътниците ни зяпаха в устата г-н Тахир, който по някое време беше готов да докаже, че даже слънцето в небето е турско. Само студентът от Шуменския университет стана, произнесе очевидно наизустената тирада на Кириак Стефчов „Господа, тук се пръскат революционни идеи против държавата на негово величество султана. Аз не мога да остана тука и излазям”, и се премести в друго купе.

Роден съм и израснах в голям пристанищен (т. е. по условие *многоезичен*) град, в квартал, в който никой не се впечатляваше особено от факта, че хазаите говорят арменски, съседите отсреща – влашки, а в къщата до тях – турски. Имах съученици турци, цигани, арменци, евреин, гърци, руснак. Бабите говореха само български („за да не се бъркат децата в училище“), но докато надзираваха игрите на внуците си на улицата, можеше да се чуе например „ден идроно поти“ и изпотеният Гошо вдигаше ръка в знак, че излиза от играта, и отиваше да облече суха блуза.

По повод планирания за целия клас излет до Галата с едноименното пътническо корабче неговата „гръцка баба“ Параскева разказа, че някога градинарят Алексиос закарал пълна каруца лук на пазара във Варна. До него седяла жена му *Галата*. Там ги наобиколили турци и поискали да ги потурчат, защото и двамата били здрави и хубави, но той отказал категорично и турците го пребили и го затрупали с камъни. Под купчината потекъл бистър поток. Турците подгонили и Галата, но тя успяла да избяга, хвърлила се в морето и изплувала чак отсреща. Никой не я видял повече, а на мястото, където изплувала, избликнала вода. Там направили аязмо.

Години по-късно прочетох откъси от „Библиотеката“ на Аполодор от Атина и проумях, че навремето баба Параскева ни е преразказала доста волно мита за овчаря Акис, нереидата Галатея и циклопа Полифем.

Разбира се, не преразказът на баба Параскева е причината да започна настоящите бележки със заявлението, че за мен произходът на името на варненското село Галата от гръцки език е вън от съмнение. Струва ми се, че е вън от съмнение и значението на това име – ‘насреща, отсреща’, конкретно: ‘(крепостта, пристанът, селището) отсреща / на другия / на южния бряг / край на Варненския залив’. Нещо повече – познатите ми успоредици ме карат да предполагам, че това значение съдържа и предполага условието „през / на другия бряг на залив, езеро или друг естествен водоем“. Ще посоча няколко убедителни, надявам се, успоредици на това име от други места на Балканския полуостров. По-нататък ще

покажа, че се наблюдава неразбиране относно корена на това гръцко местно име, което пък пречи на разбирането на неговото значение. Разбира се, ще разгледам критично и накратко няколкото известни ми версии за произхода на това име от други езици.

В настоящите бележки *Галата* е името на едно село, разположено на южния бряг на Варненския залив, което от пролетта на 1975 година е квартал на Варна. Със същото име днес се назовават носът и фарът. Трябва да уточня, че средновековната крепост, а вероятно и прилежащото селище и пристанът са били разположени на носа, който по онова време е бил вдаден още около 120–140 метра на изток. В началото на XX век още личели останки от нея (Шкорпил 1923: 19, бел. 4), но морската ерозия е погълнала тези останки. Тя е една от трите крепости, издигнати с цел охраняване на Варненския залив (по-точно на Варненското пристанище), наред с Варна и Макрополис (Кузев 1981: 292: „Не е изключено споменатият от хрониста Калимах (XV в.) Макрополис на север от Варна да е изопачено име на Кастрици. В разказа си за похода и битката при Варна през 1444 г. Калимах между другото пише: „Градът (Варна) се простира между два скални хълма: на единия лежи Галата, на другия Макрополис” и Коларов 1973: 248). В подкрепа на това твърдение искам да спомена, че в края на 50-те години на XX век отдавнашни жители на Виница са наричали *Макроливади* една част от терена на резиденцията Евксиноград.

Прочее, днес в периметъра на Варненския залив има две селища: *Варна* – в дъното и по северния бряг на залива и лимана, и *Галата* – на южния бряг на залива. По права линия Галата отстои от мястото на средновековната крепост на Варна на около четири километра и половина, а по автомобилния път – на около дванадесет. Надморската височина на квартала е приблизително 72 метра. Разположен е на около половин километър от стръмния ръб на Авренското плато, на доста равна тераса, леко наклонена на юг – югозапад и прорязана от няколко добре и по-слабо изразени разломи и речни корита, ориентирани най-общо югоизток – изток. Изобилните подпочвени води засилват ерозионните явления по морския бряг на юг от нос Галата. На съвременните море-

ходни помагала до означението *н(ос) Галата*, *м(ыс) Галата* или *С(аре) (of) Galata* стоят координатите и характеристиките на комплексът от навигационни съоръжения, известен като *Фарът на Галата*.

Задачата и обхватът на настоящата работа не налагат тук да бъдат приведени и обсъдени всички исторически сведения за селища по южния бряг на Варненския залив, а да се посочат и изтълкуват само тези, които според мен са особено показателни за същността на поставените за разглеждане въпроси. Ето защо няма да пиша нито за находките от праисторически времена по тези места, нито за разкритото тракийско селище от античната епоха в местността Каялъка в същото землище – резултатите от тези археологически проучвания нямат пряко отношение към въпросите за произхода и значението на селищното име *Галата*. Поради същата причина няма да се занимавам с въпроса дали споменатото селище, съществувало в тази местност поне осем века (II век пр. н. е. – VI век от н. е.), наистина се е наричало *Карабизия*, нито дали това местно име имало значение ‘Горна Бизия’ и доколко то е свързано с известното от трудовете на няколко древни писатели племенно име *кробизи* (Герасимова-Томова 1972). За темата на настоящите бележки няма никакво значение издигнатата от Василка Герасимова-Томова (според мен недостатъчно обоснована) теза, че това селище (с няколко имена в изворите) съществувало непрекъснато чак до XV век. Изключително важно е обаче да се спомене, че въз основа на многогодишните археологически наблюдения и проучвания може да се формулира категоричен извод: по бреговете на Варненския залив няма следи от селище през периода от началото на VII век чак до края на X – началото на XI век (вж. например Плетньов 2008 и посочената литература).

Името на крепостта Галата се споменава за първи път в 175-ия стих на съставената около 1305 година от известния византийски дворцов поет Мануил Фил поема „За военните подвизи на известния чутовен протостратор” (ИБИ 1980: 148–153) във варианта *Ка-*

лата (*Κάλλατα*). Може да се направят няколко предположения за причините за появата на този вариант:

1) По неписано правило най-напред се предполага неволна грешка на автора или писаря (т. нар. *lapsus linguae* или *lapsus calami*);

2) Неточно предаване на чуто (известно по слух) местно име;

3) В случая няма основание да се подозира съзнателно направен каламбур с цел възвеличаване на успехите в боевете на „нашите“ или (често чрез) подиграване на „ония тикви / зелки / варвари“, т. е. противника;

4) Най-обосновано ми се струва тази форма да бъде смятана за проява на едно отдавна забелязано явление в повечето гръцки (особено анатолийските, но и други) говори – и в челна позиция гърлените съгласни звуци „г“ и „к“ много често преминават един в друг; това явление неминуемо се проявява и в писаното слово (Conti 1980: 192–195 (с примери); Schwyzer 1950: 97–99);

5) Наред с това поставям предположението, че това написание е повлияно от името на нос Калиакра;

6) Разбира се, не изключвам възможността изписването *Калата* да е повлияно от навлязлото в гръцкия език много древно семитско(?) съществително име *калатос / кайлатос* (*κάλλατος / κάλλ(λ)ατος*) със значения ‘лъчезарност; слънчеви лъчи; божествена закрила; царска корона’, но и ‘непревземаемо укрепление’ (Sophocles 1988 (гр.); по-различно у Frish 1970). Важно е да се подчертае – логиката на текста подсказва, че в посочения стих става дума наистина за превзетата през 1278 година от византийския пълководец Михаил Глава Тарханиот българска крепост *Галата* край Варна.

Сега трябва да спомена, че преди години известният краевед Ара Маргос написа, че името на квартала Галата „идва от античното *калатос* ‘крепост’ (Маргос 1981). В тази публикация за масовия читател прави впечатление внимателно претегленото определение „античното“, предвид факта, че за местното име *Калатис*, с което е известна елинската апойкия на мястото на днешния град Мангалия на брега на Черно море в Румъния, години по-късно се

казва, че „вероятно е предгръцко” (виж за *Калатис* Лазаров 1993: 133).

Сдатирано през април 1369 година решение на Цариградската патриаршия към епархията на Несебърския митрополит се добавят шест селища от Варненската митрополия, сред които и Галата (*Калата*) (Гюзелев 1994: 192).

Вариантът *Калата* на местното име *Галата* се чете и в шестата летописна бележка в известната Несебърска кратка хроника: „В година 6912 (= 1404), в 12 индикт, на 6 юни, Салагрузо (става дума за генуезкия пират Салагрузо де Негро, бел. моя, В. И.) завладя Галата и в година 6913 (=1405), на 16. юли отново се оттегли.” (Гюзелев 1981: 209). Приемам безрезервно мнението на Васил Гюзелев, че в този случай въвн от съмнение става дума за крепостта *Галата* край Варна.

Сега следва да отбележа, че вариантът *Калата* се среща освен в написани на гръцки език исторически извори, и по карти. Например на съставената в началото на XVIII век от Йохан Баптист Хоман „Географска карта, която представя част от Велика Русия, Евксинския понт или Черно море и Мала Тартария (Татария, бел. моя, В. И.) до границите на провинциите България, Романия и (А)Натолия” (вж. Атлас ЕК 2008, карта № II. 32) стои категоричното *Kallat vel Galatia*. На плана на Варненския залив, съставен през 1830 година от Е. Тетбу дьо Марини (пак там, № II. 43 (b)), са изписани името на носа (*Cap Kalata*) и селото (*Village Kalata*). Относно изписването „*Kalata/золото(?)*” на Картата на пътищата до Цариград (пак там, № IV. 7), съставена от неизвестен по име автор, искам да отбележа, че според мен е направено от ръка, сякаш свикнала да изписва латинските букви по немски маниер и потрудно изписваща руските букви, и освен това според мен може да се смята за почти напълно сигурно, че е направено според прозвонването на това име от информатор, най-вероятно говорещ гръцки език. (Подготвям отделно изследване за изписването на името *Галата* по публикувани старинни карти).

Изложеното дотук ме кара да предположа, че в някои гръцко-езични извори и повлияни от гръцкия език записи може да се

отбележи наслагване по смисъл на *Галата* / *Калата* като ‘крепостта / пристанът отсреща / на отсрещния бряг на (Варненския) залив’ и ‘укреплението / крепостта / фортификацията’ в по-общия смисъл на понятието.

В датирания в 1296 година текст на портолана „Ориентир за плаване” (*Lo compasso di navigare*) името на пристанището Галата се среща три пъти: *Galata*, *Galiata*, *Galata* (Димитров 1984: 32–33). В този исторически извор има твърде показателен момент: “*De lo dicto Galiata de Varna a Carbona XX millara per greco*”, т. е. ‘От споменатата Г а л а т а н а В а р н а (разредка моя, В. И.) до Карбона (са) 20 мили на североизток’. Струва ми се, че това определение не се появява случайно в този пределно концентриран текст, а е направено с цел да се подсказва на италианските мореплаватели в Черно море, че този пристан край Варна носи същото име като добре известния им пристанищен район в Константинопол, защото има сходна характеристика с него, а именно – намира се ‘отсреща’, ‘през залива’ (спрямо голям град или основно пристанище). Сега трябва да напомня, че Галата в Константинопол е на северния бряг на залива Златния рог, срещу Големия императорски дворец и арсенала.

Името на Галата край Варна се чете в написани на латински език исторически извори от втората половина на XIV век във варианта *Galata* и няколко производни от него. Например в параграф 503 за разходите в сметководните записи на ковчежника на граф Амедей VI Савойски е отбелязано, че за освобождаването на пленените край Галата (*apud Galataz*) рицари били платени 2400 перпери (Горина 1973: 250).

Името на крепостта *Галата* се чете в европейските извори за похода на крал Владислав III Ягело (1424–1444) през 1444 година. Секретарят на краля (?) изписва името на крепостта като *Galatha* (Палацио 1964: 87). Според историографа на краля Филип Буонакорси Калимах *Galata* (пол. *Galacz*) и още няколко крепости се предали доброволно на кръстоносците, след като настанените в тях османски гарнизони избягали, щом научили, че рицарите са превзели Провадия (Коларов 1973: 247, 248, бел. 36).

Преди години познавачът на проблемите на историческата география на България и Балканския полуостров Петър Коледаров публикува едно заслужаващо и тук внимание късносредновековно мореплавателно пособие (Коледаров 1980: 19–22). На факсимилето (пак там: 20, в дясно) се чете: “Da Negro mollo fin’ a Galata e` miglia X”, т. е. ‘От Негро моло до Галата са / има десет мили’. Изписването на имената създава впечатление, че се следва някакво установено правило. Прави впечатление още, че в превода на тази част от текста на портулана на с. 22 стои местното име „Мавро моло” от гръцки (?) произход (и в скоби официалното „Черни нос”), което българите и днес употребяват много по-често, отколкото официалното. За да не се отклонявам от темата на настоящата работа, ще спомена само, че на друго място ще представя моето разбиране за произхода на това местно име.

По повод на факта, че на около две дузини старинни карти името е изписано „con due elle” (с две „ел”), т. е. *Gallata* (Димитров 1984: 19, 21, 34; Атлас ЕК 2008, карти П. 7, П. 10, П. 11, П. 12) или *Gallato* (Димитров 1984: 7, 9, 10(?), 11(?), 14, 18(?), 25, 26, 27, 28, 30(?), 42, 43...; Атлас ЕК 2008, карти П. 3, П. 4, П. 19...), искам да отбележа, че според познавачи на късносредновековния латински (вж. напр. MW 1959, S. 9; по-подробно Nolti, Nolti 1988, р. XXI f.) и епиграфи (Cencetti 1957, р. 187–219; Idem. 1981, р. 159 f.) често по този начин (със звучността на *l*) се означавало и мястото на ударието на предходната сричка.

Разбира се, това не означава, че записите *Galata*, *Galato*, *Galota* и още няколко подобни са неверни. Те най-вероятно предават името така, както е било чуто.

Важно е да се отбележи, че в османско време селото запазва своето име. В един съставен през май 1573 година списък на джелепкешаните в каза Варна са включени 22 данъкоплатци (до един християни) от селото *Галата-и кюберан* (т. е. ‘невернишкото село Галата’) (Стойков 1964: 109). Известно е, че през 1635 година в село Галата имало 226 ханета, плащащи джизие (ИБИ 1986: 379).

През 1656 година известният османски пътешественик и писател Евлия Челеби пише: „От Варна аз и няколко души приятели

се качихме на лодка и отидохме в село Галата...” (Челеби 1909: 724). През 1685 година в поименния регистър на населението във Варна и Варненска каза са посочени имената на главите на 35 ханета в село Галата, само християни (Грозданова, Андреев 1974: 225).

През август 1786 година австрийският дипломат Венцел Едлер фон Броняр отбелязва в своя дневник, че нос Галата (*Galata Burnu*) се издига необикновено високо над морето и закрива Варненския залив за южните ветрове, а на височината горе, на запад от носа, било разположено малкото село Галата (*Galata Koej*), край което варненци имали вили, и обръща внимание на факта, че по-големите кораби отдавали котва на рейда срещу варненското пристанище – пред брега на нос Галата, защото там морето било по-дълбоко и по-запазено от ветровете (Ников 1931: 35–36).

Почти по същото време за Галата („ненаселено място с много добро пристанище за лятно време, в което плавателни съдове не биха могли без риск да зимуват”) пише френският дипломат Шарл дьо Пейсонел (1975: 306).

През XIX век селото Галата край Варна се споменава с това име в различни османски документи (вж. ИБИ 1959: 128; ИБИ 1973: 467; Дряновски, Жеков 2005: 18–19, 21–29).

Александър Кузев (1981: 295–296; 311–312) и по-категорично Трифон Трифонов (2003: 25) изразиха и защитиха идеята, че крепостта Галата е била построена след „Византийската Реконкиста” в края на X век като база на флота на империята на север от Стара планина и за охрана от юг на входа на извънредно важното за включването на тези земи в имперската система наскоро въведено в действие варненско пристанище. Тази идея позволява да се предположи с основание, че в пристана под крепостта на носа е имало поне две вързала за патрулните кораби. В подкрепа на тази идея е много важно да се спомене, че е установено, но не е датирано прецизно, древно съоръжение под водата, което намалявало силата на вълните, вдигани от най-опасните ветрове по този сектор от крайбрежието – североизточните (Тончева 1964: 22, фиг. 14).

На тази основа значението на местното име *Галата* става напълно прозрачно: ‘пристанът / вързалата / крепостта насреща / отсреща / на брега срещу пристанището (в случая) на Варна’. За това значение свидетелства и още едно предание от Румъния. Преди няколко години случаят ме запозна с вече покойния художник от Букурещ Александру Петреску. Той говореше български език с акцент и ограничено, но достатъчно, за да сподели, че родът му бил от Галац, а дедите му отишли там от “Йеленските кулиби” през 30-те години на XIX век и се издигнали с мушиерство и търговия. Довеждали по някоя снаха българка и в рода им се говорело на български, а и много българи търговци и чифликчии имало и в Галац, и в Северна Добруджа. Знаело се прочее сред местните българи, че по някое време по Влашко имало голяма киша и последвал глад. Търговци отдалече докарвали по Дунава жито чак от Тракия. Гемииите им стигнали до езерото Братеш, там спрели, разпродали житото и добре спечелили. Имали един слуга – грък, който обяснявал, че житото било скъпо, защото било докарано отдалече, ”от галата”, което значело ‘отвъд Дунава, от България’, и от това обяснение останало името на пазарището. Станал на това място голям град, викали му *Галата*, а румънците “повлашили” името му на *Галац*. А според майката на негова вуйна един от търговците чакал каруците на купувачите на пътя, който стигал до блато на другия бряг на езерото и ги насочвал към мястото, до което били стигнали гемииите, като сочел отсрещния бряг на езерото и викал „Галата!”, „Галата!”, което значело „Нататък карайте – насреща!”

Като допълнително съображение искам да приведа едно от значенията на местното име *Макрополис* – ‘Далечна (в смисъл ‘невидима от варненската’) крепост / твърдина’. Вече споменах, че *Макроливади* се наричала местността, в която са част от лозята и парка на резиденцията „Евксиноград”. Вече няколко години на това място се проучват останките от крепостта *Кастрици* (?), която пазела входа във Варненския залив от север. Струва ми се, че не може да има съмнение относно връзката между имената *Макроливади* и *Макрополис*. Освен това непременно трябва да

спомена, че крепостта, известна като *Кастрици / Макрополис* отстои на около осем километра от средновековната крепост на Варна и поради релефа на местността е невидима оттам.

Съзнавам колко рисковано начинание е интерпретирането на всяко предание, колко несигурно нещо е народната памет, наред с това обаче трябва да се спомене, че нашето знание за обичаите на траки, скити, саки, чехи и други народи се основава на интерпретираното от различни автори в разни времена тяхно предание.

Двадесетина форми на местното име Галата, изписани с латински, гръцки и славянски букви, се срещат в текстовете на портолани и по различни географски, етнографски, икономически, исторически и други карти и атласи, датирани от XIV век, та до наши дни. Не разполагаме с домашни извори, които позволяват да се установи някогашния гласеж на това име. В не повече от дузина случаи може да се определи със сигурност дали съставителят на картата е имал предвид крепост, нос, пристанище или селище с това име.

Приемам становището на А. Кузев, който в очерка за средновековната крепост Галата (Кузев 1981: 311) пише, че тя получила това име по името на квартала Галата в Константинопол. Сред задачите на споменатия очерк не е била да се спомене нещо за корена и значението на това име. Не е споменал нищо по тези въпроси и в публикувания очерк за широката публика [Кузев 1967]. Случаят, прочее, ме убеди, че това е необходимо.

Най-напред искам да отбележа, че и в антично време северният бряг (и до ден днешен в мореплавателните справочници на гръцки език той се определя според влизането, буквално „вплаването”, в залива, като „десния”) на залива Златния рог и прилежащият район именно поради разположението си срещу Бюзантион = Βυζάντιον (на южния бряг на същия залив) е бил наричан *Сика* (Σῶκῆ – именителен падеж, женски род, множествено число – както почти всички имена на градове на старогръцки език), т. е. ‘Насрещен/Отсрещен (град)’. Като успоредица ще приведа само няколко много известни географски имена: *Сикания/Сикелия* (Σικανία/Σικελία, в италиански вариант *Сицилия, Sicilia*), *Сикан* (Σικανός –

хълм на западния бряг на Наваринския залив) и *Сикин* (Σίκινοϛ – един от Цикладските острови). Има примери и за именуване на граждани по кварталите (районите; махалите) на древногръцките градове (De Sanctis 1983, p. 272 /Каликрат от Керамейк, атинянин/). Маркус Хофман пише за вероятна синойкия между Бюзантион и Сики (Konstantinopel. Reisefuerer (Her. M. Hoffmann). oO, oD, S. 12).

В енциклопедична статия за *Галата* в Константинопол е отбелязано, че това име се употребява много по-често след като император Константин Велики (324–337) обявил новата столица на империята (MSNE 1928: 28). През XIV век пък в този квартал се установили генуезците и оттогава започнало да се употребява често името *Пера*. И то се корени в гръцко наречие или съществително име от женски род (πέρᾱ = ‘отсреща/отвъд/оттатък // отсрещната страна/отвъдната земя’).

Важно е да се отбележи, че имената *Галата* и *Пера* са живи и в употреба до ден днешен, въпреки че не са толкова изразителни в съвременния мегаполис Истанбул. Подчертавам това с цел да изпреваря въпроса поради какви причини с едно коренящо се в наречие лично име на героиня от гръцка езическа приказка е бил наречен район в християнската столица, а и в други градове на империята.

Една много разпространена сред варненци версия за произхода на местното име *Галата* има в основата си гръцкото съществително име от среден род *гала* със значение ‘мляко’. Ограничеността на познанията ми по гръцки не ми позволява да изложа аргументирано съмненията ми относно достоверността на тази версия. Не познавам и езиковедско изследване по въпроса дали е възможен този произход. Твърде важно ми се струва написаното от Васил Маринов (1940: 75): „Твърдението на някои стари хора, че гърците от Варна го нарекли „Гала” (село *Галата* – бел. В. И.), което значело „мляко”, „млекарско село”, понеже е било главен доставчик на мляко за града, не отговаря на истината”. В последно време Т. Трифонов (2003: 25) отново издигна тази версия.

Тук трябва да се спомене, че според познавача на българското Черноморие Крум Кънчев тази версия била издигната от засели-

лите се във Варна след средата на 30-те години на XIX век йонийски гърци. Нещо повече – именно те „възкресили имената *Галатос*, *Калатос* и *Галатас*, *Калатас* на древногръцката крепост на носа. Отива се дотам, че някои смело обясняват Галата от таласа, талата – море на гръцки език...” (Кънчев 1938: 53).

От разкази на стари варненци установих, че има основания да се предполага, че версията *Галата* = *Млекарско село* издигнали в първите години на XX век учители във варненските гръцки училища. Най-често се споменават имената Георгиос Михалис и Параскева Йоану. За последния се твърди, че бил гърчеец се гагазин. Повече от прозрачна е шовинистичната цел на подобни волни съчинения. Непременно трябва да спомена, че тогава била изразена и друга една версия – говорещият свободно гръцки език Иван Николов предложил селото да бъде преименувано „по смисъл” и да се нарича *Отсрещно* или *Насрещно*. Това предложение било подкрепено от други варненци – българи, завършили гръцки училища и университети, като Георги Димитров и Стефан Георгиев. По време на антигръцките вълнения във Варна през 1906 година дейци на дружеството „Български родолюбец” настоявали дори да се организира допитване сред селяните от Галата. По онова време въпросът за преименуването на селото бил изоставен, за да не се нажежават прекалено и без това изострените обществени настроения.

Доколкото можах да установя, тази версия е имала и не един и двама поддръжници сред интелигентните и знаещи българи във Варна. Прави впечатление, че през 20-те и 30-те години на XX век тя е възприета от неколцина активни дейци на Българския народен морски сговор (действащи и от запаса морски офицери) и отскоро заселили се във Варна българи от Източна Тракия, Македония и Добруджа.

Искам да отбележа, че според мен тази версия не се корени толкова в недостатъчно доброто познаване на нормите на класическия гръцки език или на особеностите на говоримия във Варна новогръцки, колкото в елементарното тълкуване на съвременните явления, пример за което е твърдението „селяни от Галата

докарвали мляко за продан във Варна и това определило името на селото” (Янчо Димитров Янчев от Галата, от 1949 година живее във Варна; архивен запис от април 1983 година). Пример за устойчивостта на тази версия е фактът, че чак до средата на 60-те години на XX век варненските рибари и докери наричаха *галата думан* белезникавата гъста зимна мъгла, която се появяваше в залива заедно с мъртвото вълнение след буря, защото беше непрогледна – „сякаш във въздуха има мляко, във вода разбъркано”.

На първо място сред необоснованите предположения за произхода на името на Галата край Варна поставям хипотезата, че то е келтско (Скорчев 1932: 5), защото не ми е известна находка, която може да се свърже с келтите и да докаже тяхното трайно обитаване на това землище. Възникването на хипотезата е обяснимо предвид всеизвестното франкофонство на доктора, получил дипломата си от медицинската школа в Нанси (според други свидетелства – в Монпелие).

Заслужава внимание мнението на Петър Добрев, че селищното име Галата произлиза от прабългарската дума *галат* със значение ‘хълм’ (Добрев 1995: 162; вж. и Симеонова 2011: 10 и сл.), но ми се струва, че то ще остане само хипотеза, поне докато се обвърже убедително със значението на географското име *Варна*. Като контрапункт мога да спомена например, че в някои „маджурски” села край Варна *галат* се наричаше смятаната за лековита вода, преспала в глинен съд (*галат(н)а*) под трендафила в нощта срещу голям празник.

А. Кузев (1981: 311) твърди, че предградия или квартали, наричани *Галата*, у нас имало в Карнобат, както и в Навпакт в Гърция, в Пирот (Сърбия) и в Яш (Румъния). Не познавам Карнобат и Пирот. Кварталът Галата в Навпакт е на южния бряг на залива, наричан *Колнос* (*ο Κόλλος*, т. е. ‘Залива’), а пристанището, катедралата и старата част на града са на северния бряг.

Съществуването на селищното име *Галата* край Яш не е изненада, предвид разположението на носещото това име градче и всеизвестната фанариотщина на молдавските владетели. Ще напомня, прочее, че Евлия Челеби споменава няколко пъти *Галата*

(манастир, селище и войсков лагер до него) на брега на езерото срещу молдавската столица (Челеби 1961: 161, 166, 167, 176, 186).

Правят впечатление няколко местни имена в землището на Галата и на юг по Авренското плато, за които може да се предполага, че произхождат от гръцки език.

Едно късо, слабо изразено на терена суходолие на десетина километра на юг от Галата се влива в потока, наричан *Зихра*. Според водача на нашата туристическа група то се наричало *Косиродере*, защото наоколо се вѐдели много косове. Струва ми се, че това обяснение на името е изкуствено, защото местността е гориста и по време на нашия поход (през август 1986 година) не чух птича песен. Предполагам, че това местно име представлява побългарена форма на гръцкото съществително име от среден род *Ксиропотами* (*Ξηροπόταμοι*, т. е. 'Суха река') или подобно, защото водачът нарече развалините в началото на същото суходолие, на западния му бряг, *Сухата чешма* (според местния изговор *Суѐтъ чшиъмѐ*) и отговори на моя въпрос за появяването на това име с разказ как местни хора направили тази чешма, когато преди години приготвяли дървен материал за къщите си. Прочее, един поток на територията на варненския район „Приморски” се нарича *Касѐра* (понякога *Касѐрадереси*), т. е. 'Сухия' (поток), съответно 'Сухото' дере. Като успоредица мога да посоча прякора *Касѐра* и фамилното име *Касѐров*, както и термините *кашкалия темел* и *касѐр темел* (т. е. „суха основа” на говорения на говорения от гагаузи от квартал Винаца турски език) за основи на лека паянтова сграда, направени от неподредени камъни без спойка. За името на потока *Зихра* предполагам, че е от гръцкото прилагателно име *психрос* (*ψυχρός*) със значение 'студен', т. е. то значи 'студена вода', 'студена река'.

Тогава научих, че една буренясала поляна на левия бряг на същия поток, близо до вливането му в морето, била наричана *Анкатони* по имената на две софиянки, които преди години летували там на палатка. Не намерих за необходимо да обяснявам, че според мен това име се корени в гръцкото съществително име от мъжки род *анкатон* (*αγκαθόν*, т. е. 'трънак', 'обрасло с тръни сечище').

По разбираеми причини не настоях водачът да отговори на запитването ми за името на местността *Фичоза*. Ще спомена, че в края на 60-те години на XX век чух от тогава почти седемдесетгодишния варненец Теохариос Вангелис, че това име произхождало от гръцкия глагол *φυσάω/φυσώ, φυσασо/фисо* със значение ‘духам’, т. е. името *Фичоза* значело ‘местност, открита за ветровете’, ‘ветрище’. Струва ми се, че това обяснение не е изкуствено, предвид съществуването на изрази като *περιμένω να δω κατά πού φυσάει ο άνεμος* (‘чакам да видя накъде духа вятъра’) и *φυσάω τη φωτιά* (‘духам/раздухвам огъня’), а по-скоро стъкмено според природните особености на местността. Веднага след това ще отбележа, че много по-приемливо ми се струва обяснението, че това местно име е мотивирано от значение ‘кошара’ или ‘мандра’ по няколко причини: 1) Известно е, че мандрите в тази местност години преди Освобождението, а и по-късно, са снабдявали предимно варненския гарнизон със сирене, кашкавал и масло; 2) В маджурския говор на моите дядовци (след Освобождението в Галата също се заселват *маджури*, т. е. ‘българи от Източна Тракия’) *баи фи(т)-чер(ин)* се наричаше майсторът-сиренар (и собственик на мандрата), а неговото овчарско куче беше, разбира се, *фичерак*; 3) В речника на Найдено Геров думата *фичюр* е обяснена като ‘чирак при бач на бачило’ (Героу 1978: 475), а думата *бачило* е обяснена като ‘1) място, дете е имало, дете е било някога бачия; бачиво. 2) бачия’ (Героу 1975: 28). Едно от значенията на думата *бачия* е ‘мандра’ (БТР 1963: 35). Намирам за добре обосновано мнението на Т. Трифоноу (Трифоноу 2003: 96) за произхода и значението на името на залива Фичоз от гръцкото съществително име от среден род *φύκος* със значение ‘водорасло/морска трева’, защото това обяснение е основано на характерно явление за този залив. Струва ми се, обаче, че е необходимо да се различават имената на местността и залива.

В заключение искам да подчертая, че според мен тези местни имена (наред с много по-известните *Галата*, *Пода* и *Гефира*) са свидетелство за гръцко присъствие по Авренското плато през Средновековието и в Ново време.

Изложената тук версия на г-н Р. Тахир заслужава внимание само като опит едно старинно местно име от чужд произход да бъде изтълкувано въз основа на съвременния турски език.

Преобладаващата част от местните имена в землището на варненския квартал „Галата” и по Авренското плато все още очакват своя изследовател.

ЛИТЕРАТУРА

Атлас ЕК 2008: Атлас „Българските земи в европейската картографска традиция (III–XIX в.)”, съст. Д. Стоименов, изд. „Тангра ТанНакРа”, София, 2008.

БТР 1963: *Български тълковен речник*. София, 1963.

Герасимова-Томова 1972: В. Герасимова-Томова. *Карабизия – тракийско селище при с. Галата*, Варненски окръг. – Археология, XIV, 4, 1972, с. 29–32.

Геров 1975: *Речник на българския език*, 1. София, 1975; **1978:** *Речник на българския език*, 5. София, 1978.

Горина 1973: Л. В. Горина. *Материали дневника Антона Барбери по истории Болгарии и Византии в XIV в.* – *Byzantinobulgaria*, IV, 1973.

Грозданова, Андреев: Е. Грозданова, С. Андреев. *Поименен регистър на населението във Варна и Варненска каза от 1685 г.* – Известия на Народния музей-Варна, X (XXV), 1974, с. 225.

Гюзелев 1981: В. Гюзелев, *Средновековна България в светлината на нови извори*. София, 1981.

Гюзелев 1994: В. Гюзелев, *Извори за средновековната история на България (VII–XV в.) в австрийските ръкописни сбирки и архиви*, I. София, 1994.

Димитров 1984: Б. Димитров. *България в средновековната морска картография XIV–XVII век*. София, 1984.

Добрев 1995: П. Добрев. *Езикът на Аспаруховите и Куберови българи*. Речник и граматика. София, 1995.

Дряновски, Жеков 2005: Б. Дряновски, Н. Жеков (съст.). *Галата*. Сборник документи и спомени. София, 2005.

ИБИ 1959: Извори за българската история, IV (= Турски извори за българската история, I). София, 1959.

ИБИ 1973: Извори за българската история, XVII (= Турски извори за българската история, IV). София, 1973.

ИБИ 1980: Извори за българската история, XXII (= Турски извори за българската история, VI). София, 1980.

ИБИ 1986: Извори за българската история, XXVI (= Турски извори за българската история, VII). София, 1986.

Коларов 1973: Х. Коларов. *Хрониката на Калимах – важен извор за Варненската битка от 1444 г.* – Известия на Народния музей-Варна, IX (XXIV), 1973.

Коледаров 1980: П. Коледаров. *Анонимен портулан от XIV век.* – В: Фар 80. Научно-популярен алманах. Варна, 1980, с. 19–22.

Кузев 1967: А. Кузев. *Галата.* – Народно дело, брой 42, 18 февруари 1967.

Кузев 1981: А. Кузев *Кранеа и Кастрици.* – В: Български средновековни градове и крепости, том 1: Градове и крепости по Дунав и Черно море. Варна, 1981; **пак там** – *Галата*; **пак там** – *Варна.*

Кънчев 1938: К. Кънчев. *Нашето Черноморие.* Варна, 1938.

Маргос 1981: А. Маргос. *Имената на селищата, свързани с историята.* – Народно дело, брой 21 (10681), 6 февруари 1981: Страница за район АПК – Г. Трайков, Варна и Бяла; Година VII, брой 5 (203).

Лазаров 1993: М. Лазаров. *Калатис.* – В: Кратка енциклопедия Тракийска древност. София, 1993.

Маринов 1940: В. Маринов. *Авренско плато.* Областно географско изучване. София, 1940.

Ников 1931: П. Ников. *Едно неизвестно описание на българския черноморски бряг от XVIII век.* – Годишник на Софийския университет, Историко-филологически факултет, книга XXVIII, 3, 1931/1932, с. 35–36.

Палацио 1964: Андреас де Палацио. *Писмо за поражението при Варна, изпратено до кардинал Лудовик.* Превод от латински М. Мирчев. – Известия на Варненското археологическо дружество, книга XV, 1964.

Пейсонел 1975: Шарл дьо Пейсонел. – В: *Френски пътеписи за Балканите, XV–XVIII в.* София, 1975.

Плетньов 2008: В. Плетньов. *Варна през Средновековието*, част I: От VII до края на X век. Варна, 2008.

Симеонова 2011: Г. Симеонова. *Архитектурно усвоеното пространство с оглед на неговата изначална святост (Опит за интерпретация на словесното ни наследство в неговата връзка с „Веда словена“)*. – Минало, XVIII, 4, 2011.

Скорчев 1932: Д-р П. Д. Скорчев. *Принос към побългаряването на имената на селищата по нашите крайбрежия*. – Морски сговор, IX, 10, 1932.

Стойков 1964 – Р. Стойков. *Селища и демографски облик на Североизточна България и Южна Добруджа през втората половина на XVI век*. – Известия на Варненското археологическо дружество, XV, 1964.

Тончева 1964: Г. Тончева. *Потънали пристанища*. Варна, 1964.

Трифонов 2003: Т. Трифонов. *Седемстотин наименования от Българското Черноморие*. Варна, 2003, с. 25.

Челеби 1961: Эвлия Челеби. *Книга пътешествия*, вып. 1. Москва, 1961.

Челеби 1909: *Пътуване на Евлия Челеби из българските земи през средата на XVII век*. Превод от турски Д. Г. Гаджанов. – Периодическо списание на Българското книжовно дружество в София, XXI, 70, 1909, с. 724.

Шкорпил 1923: Х. и К. Шкорпил. *Владислав Варненчик 1444–1923*. Варна, 1923.

Cencetti 1957: G. Cencetti. *Scriptoria e scritture nel monachesimo benedettino*. – In: *Il monachesimo nell' alto medioevo e la formazione della civiltà occidentale*. Spoleto, 1957.

Cencetti 1981: G. Cencetti. *Paleografia latina*, 1. Roma, 1981.

Conti 1980: R. Conti. *Manuale di epigrafia greca*. Bari – Napoli, 1980.

Frish 1970: K. Frish. *Griechisches Etymologisches Woerterbuch*. Heidelberg, 1970.

MSNE 1928: Megale stratiotike kai nautike egkuklopaideia, 2. Athenai, 1928.

MW 1959: Mittellateinisches Woerterbuch. Berlin, 1959.

Nolti, Nolti 1988: E. Nolti, C. Nolti. Mediae latinitatis Lexicon. Roma – Napoli, 1988.

De Sanctis 1983: G. de Sanctis. Storia dei Greci, 1. Roma – Napoli, 1983.

Sophocles 1988: E. A. Sophocles. Greek Lexicon of the Roman and Byzantine period. London – New York, 1988.

Schwyzler 1950: E. Schwyzler. Griechische Grammatik. Muenchen, 1950.